

Борђе
С. Симић

Пропаст
ДИНАСТИЈЕ
ОБРЕНОВИЋА

Приредила
Ана Столић

— Laguna —

Savremenici

Књига 2

Copyright © овог издања 2020, ЛАГУНА

**Пропаст
ДИНАСТИЈЕ
ОБРЕНОВИЋА**

Садржај

Ана Столић: <i>Сећања Ђорђа Симића</i> <i>и колективно памћење о Обреновићима</i>	9
ПРОПАСТ ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋА	49
I) Књаз Милош и Књаз Михаило (1858–1868)	51
II) Књаз и Краљ Милан I (1868–1889)	109
III) Краљ Александар I (1889–1903)	176
IV) Закључак	239
ПРИЛОГ (Писмо г. Божидаровића-Веселицког)	244
<i>Рејсџар имена</i>	247

Ана Столић

Сећања Ђорђа Симића и колективно памћење о Обреновићима

Анализа феномена сећања постала је током 20. века посебно подручје истраживања а потом и засебна дисциплина (култура сећања) у историји и другим хуманистичким наукама. Раздвајање појмова сећања, односно, представе појединца о доживљеној прошлости, и памћења, као њихове историзоване варијанте, било је основа за бројна теоријска преиспитивања идентитета и идентитетских политика у вези са нацијом, класом, расом, родом и сексуалношћу. Од Мориса Албваша, који је негирао субјективност сећања и инсистирао на ставу о пресудном утицају друштвених оквира и породичних традиција на процесе њиховог обликовања, и Жака ле Гофа и француске школе Анала до концепта *измишљања традиције* Ерика Хобсбома проблематизована су бројна питања о односу сећања, индивидуалног и колективног, и историје као научне дисциплине.¹ Нека од њих могу

¹ Опширније у: Olga Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918–1989*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, Čigoja štampa, 2014, 30–34.

бити корисна приликом анализе процеса који су започели одмах после убиства краља Александра Обреновића² и краљице Драге³ у ноћи Мајског преврата, 29. маја 1903. године.⁴ Убиство краљевског пара означило је нестанак династије Обреновић са историјске позорнице, повратак династије Карађорђевић у земљу и проглашење Петра I Карађорђевића⁵ за српског краља.

Да би што успешније извели, али и представили јавности смену на престолу, кључни актери преврата су покренули механизме који су у том тренутку и у будућности имали вишеструке последице. Припреме политичког терена за нову династију и јавности за новонастало стање били су замашан посао за инспираторе, извођаче преврата и политичаре, учеснике у будућој власти. Ови последњи су посебну пажњу усмерили на убрзано уклањање фактографских доказа свог деловања и сарадње са владарима из свргнуте династије. На удару се нашла дворска архива, хартије краљева Милана и Александра Обреновића.⁶ Упоредо се одвијао процес обезвређива-

² Александар Обреновић (Београд, 1876 – Београд, 1903), краљ, син кнеза/краља Милана Обреновића и кнегиње/краљице Наталије. Убијен у Мајском преврату 1903.

³ Драга Обреновић (Горњи Милановац, 1866 – Београд, 1903), краљица, супруга краља Александра Обреновића, рођена у породици Луњевица, удовица Светозара Машина, убијена у Мајском преврату 1903.

⁴ Сви датуми су по старом календару.

⁵ Петар I Карађорђевић (Београд, 1844 – Београд, 1921), краљ Србије (1903–1918) и краљ Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918–1921), син кнеза Александра Карађорђевића и кнегиње Персиде. Командовао је српском војском у балканским ратовима а 1914. пренео је краљевска овлашћења на сина Александра.

⁶ Архива је прошла троструку тријажу: завереника у ноћи Мајског преврата, радикалског вођства и трочлане комисије састављене од представника три политичке странке, која је, према постигнутом договору, склонила компромитујуће документе. Тек након тога грађа је предата

ња владарских способности последњег Обреновића, па самим тим и целе династије. Започет је објављивањем налаза на брзину обављене обдукције тела краља и краљице, који је требало да представи јавном мњењу потпуну неспособност владара да управља земљом и краљичину да испуни своју материнску дужност.⁷ Уследило је затирање трагова и рушење вишедеценијског мита о Обреновићима у јавном дискурсу.⁸ Колективно сећање на несталу династију било је обележено стереотипима током целог 20. века. У њему су кнезу Милошу⁹, родоначелнику династије, и кнезу Михаилу¹⁰ признате одређене државотворне и државничке способности и заслуге. Последњим владарима династије, краљевима Милану и Александру, углавном су порицане. Памћење или историзовано сећање, преточено у историографију, такође је сврстало последња два Обреновића међу негативне јунаке. Ипак, проширење поља историографског истраживања на друштвену и културну историју и историју визуелне културе, поновно „читање“ разноврсне историјске

Државној архиви. Владимир Јовановић, *Издрисана сећања. Уништавање и рејџуширање слике о несталој династији Обреновића*, Годишњак за друштвену историју, год. XIV 1-3, 2007, 43.

⁷ Ана Столић, *Краљица Драга Обреновић*, Београд: Еволута, 2019; В. Јовановић, *Нав. дело*, 37.

⁸ Рушење Конака 1904, уништавање свих продуката владарске пропаганде Обреновића (визуелне представе, промена датума државних празника, измена филателистичких серија с ликом краља Александра, ливење нове серије државне монете, нова химна). В. Јовановић, *Нав. дело*, 42-44.

⁹ Милош Обреновић (Средња Добриња, 1783 – Београд, 1860), кнез (1815–1839, 1858–1860), вођа Другог српског устанка 1815, наследни кнез и оснивач династије Обреновић (берат из 1830). Током његове прве владавине Србија је стекла статус вазално-трибутарне државе у Османском царству.

¹⁰ Михаило Обреновић (Крагујевац, 1823 – Београд, 1868), кнез Србије (1839 – 1842, 1860 – 1868), син кнеза Милоша Обреновића, просвећени апсолутиста.

грађе и истраживања у архивима у иностранству донели су током последњих деценија другачије интерпретације и тумачења учинка њихове владавине на државу и друштво у Србији. У овом контексту важно место заузима критичко приређивање и публиковање необјављених мемоара, дневника, аутобиографија и сећања личности које су учествовале у власти или су биле блиске двору.

Владари из династије Обреновић (кнежеви Милош, Милан¹¹ и Михаило; кнез/краљ Милан и краљ Александар) управљали су Србијом седамдесет две године у два периода: од 1815. до 1842. године и 1858. до 1903. године. Време владавине кнеза Михаила, кнеза/краља Милана и краља Александра је солидно испраћено и описано у сећањима и успоменама савременика, која су већим делом публикована.¹² Анализа начина на који су мемо-

¹¹ Милан Обреновић (Крагујевац, 1819 – Београд, 1839), кнез, старији син кнеза Милоша, први престолонаследник Србије. Владао је свега двадесет пет дана и умро је од сушице.

¹² Међу најважније спадају: Јеврем Грујић, *Зайиси Јеврема Грујића I-II* (приредио Живан Живановић), Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику, књ. VIII, Београд 1923; Анастас Јовановић, *Аутобиографија Анастаса Јовановића* (приредио Љубомир Никић), Годишњак града Београда 3 (1956); Владимир Јовановић, *Успомене* (приредио и предговор написао Василије Крстић), Београд 1988; Димитрије Маринковић, *Успомене и доживљаји Димитрија Маринковића 1846–1869* (средио Драгослав Страњаковић), Београд 1939; *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића*, у два дела од 1813–1842. и од 1858–1867 (средио их Живан Живановић), Београд 1928; Алимпије Васиљевић, *Моје успомене*, приредио Радош Љушић, Београд 1990; Краљица Наталија, *Успомене*, приредила Љубинка Трговчевић, Београд 1999; Љубомир Каљевић, *Моје успомене*, Ужице 2006; Милан Пироћанац, *Белешке*, приредила Сузана Рајић, Београд 2004; Никола Крстић, *Дневник: Приватни и јавни животи* (приредили Александра Вулетић, Милош Јагодић), Београд: Завод за уџбенике, 2005/6; Јован Ђ. Авакумовић, *Мемоари*, приредио Слободан Турлаков, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008; Вукашин Петровић, *Мемоари*, приредио С. Турлаков, Београд; Српска

аристи доживљавали и представили себе и своју улогу у појединим периодима и догађајима од изузетне је важности приликом читања и интерпретирања ове врсте историјске грађе.¹³ Осим тога, проблематизовањем појединих питања мемоаристика пружа могућност стицања увида не само у слојевитост личности и догађаја него и у путеве којима су конституисани обрасци политичке културе у Србији током 19. века. А они су, показало се, трајнији од владара, династија и идеологија. Неки мемоаристи су, критикујући партијску политичку недоследност и манире увек старих/нових људи на власти, уочили штетност модела понашања политичке елите независно од установе двора или личности владара.¹⁴ Други су пак, као када су за портрете краља Петра намењене јавним установама искоришћени стари рамови из којих су претходно извађене слике краља Александра Обреновића, убрзано мењали своје аутобиографије, успомене и мемоаре, препоручујући се новом владару у „новом времену“.¹⁵

Рукопис дипломате и политичара Ђорђа Симића (1843–1921) *Пројасиј династије Обреновића* завршен је управо у доба ових „приватних ревизионизама“, у августу 1906. године. Симић се тада налазио у Истанбулу

академија наука и уметности, 2009; Милан Ђ. Милићевић, *Дневник I и II*, приредио Петар Крстић, Београд: РТС, Архив Србије, 2012, 2017.

¹³ Историјски институт у Београду организовао је 2007. научни скуп под називом Нововековне српске династије у мемоаристици. *Нововековне српске династије у мемоаристици*, Зборник радова, књ. 23, ур. Петар В. Крстић, Београд: Историјски институт, 2007.

¹⁴ Милан Пироћанац, *Белешке*, приредила Сузана Рајић, Београд: Завод за уџбенике, 2004; Пера Тодоровић, *Опседало. Зраке из прошлости*, приредила Латинка Перовић, Београд: Медицинска књига, 1997; Павле Паја Михаиловић, *Дневници*, приредила Јасмина Милановић, Београд: Службени гласник, 2010.

¹⁵ В. Јовановић, *Нав. дело*, 42–43.

на једној од последњих дипломатских мисија у каријери. За мишљење о својој историјској расправи, јер је сматрао да је реч о овом историографском жанру, замолио је свог дугогодишњег пријатеља Гаврила Божидаровића Веселицког¹⁶. На основу тога, као и поклича у част краља Петра којим је завршио рукопис и одговора који је добио од Веселицког¹⁷, може се наслутити да је аутор хтео и да га објави.¹⁸ Ипак, после више више од једног столећа рукопис се тек сада налази пред читалачком публиком. Обимна, углавном необјављена Симићева рукописна заоставштина, о којој ће бити више речи касније, похрањена је у архивима и библиотекама. Овај спис, међутим, није предат некој од установа националног памћења. Налазио се у приватном власништву, најпре госпође Јованке Рувидић, рођаке архитекте Милорада Рувидића¹⁹. Поклонила га је породици Ранка и Мирне Петровић из Београда, који су га уступили на увид господину Дејану Михаиловићу, уреднику у издавачкој кући *Лајуна*, 2016. године.

* * *

¹⁶ Гаврило Божидаровић Веселицки (Херцеговина, 1841 – Лондон, 1930), публициста, политичар, дипломата, славенофил, један од оснивача Међународног комитета у Паризу за пружање помоћи устаницима у Херцеговини 1875.

¹⁷ Симић је одговор Веселицког из децембра 1906. приложио уз рукопис и он се налази на крају књиге.

¹⁸ У ово време појавила су се значајна дела са сличном тематиком: у Лондону је 1906. објављена књига Чедомиља Мијатовића *A Royal Tragedy*, а тротомно дело Владана Ђорђевића *Крај једне династије* објављено је у Београду 1905–1906. Сто свезака *Ойледала* Пере Тодоровића изашло је између 1903–1904.

¹⁹ Милорад Рувидић (Липолист, 1863 – Београд, 1914), архитекта, професор на Катедри за византијску архитектуру.

Историја породице Симић у Србији започела је у жеку устаничких борби 1806. године, када се заставник у аустријској војсци Ђорђе Симић²⁰, из Болеваца у Срему, придружио устаничким четатама. Био је један од малобројних обучених официра међу устаницима. Брзо је постао виђенији старешина и од 1811. године носио је титулу капетана и војводе Крушевачке нахије.²¹ Тада су се супруга Бисенија и син Стојан²², преселили у Крушевац а млађи Алекса²³ остао је на подучавању у Јакову.²⁴ После пропасти устанка 1813. године Симићи су се вратили у Аустрију а потом поново у Србију, у којој је кнез Милош Обреновић постепено градио аутономију земље и учвршћивао своју власт. Стојан Симић је обављајући послове пандура код Михаила Германа, повереника кнеза Милоша у Букурешту, а затим и гласоноше кнеза Милоша, почео да улази у свет политике.²⁵ Као писмен и у послове рачуноводства упућен човек, Алекса Симић је добио службу у Кнежевој канцеларији 1819. године. Почеци браће Симић а посебно породично порекло из „прека“ касније су послужили као повод за оспоравање

²⁰ Ђорђе Симић (Сремчица код Београда, ? – Београд, 1827), чин заставника у аустријској војсци стекао је у време Кочине крајине 1797.

²¹ Алекса Симић, *Черте живоїа. Ауџодиоїрафија*, Архив Српске академије наука и уметности (даље: АСАНУ) 7380-45, Радош Љушић, *Вожд Карађорђе*, I, Смедеревска Паланка: Инвест-експорт, 1993, 179.

²² Стојан Симић (Бољевци, 1797 – Београд, 1852), политичар, трговац, отац Ђорђа Симића.

²³ Алекса Симић (Бољевци, 1800 – Београд, 1872), политичар, трговац, стриц Ђорђа Симића.

²⁴ Најстарији син Коста погинуо је на устаничким палисадама у Левчу 1806. Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, II, Београд, Горњи Милановац: Војска, Дечје новине, 1995, 97.

²⁵ Ђорђе Симић, *Шта је био Стојан Симић*, Београд 1876, 8. Касније је Ђорђу Симићу било веома важно да докаже да његов отац никада није био пандур, него татарин (гласоноша) код кнеза. *Исти*, 19.

успеха ове породице која се успињала на друштвеној лествици. Реч је о предрасудама које су биле веома снажне у првим деценијама 19. века јер су многи појединци и њихове породице заузели важно место у политичком, привредном и културном животу земље упркос томе што су били „без корена у Србији“.²⁶ Током двадесетих година 19. века браћа Стојан и Алекса Симић су се нашла у најужем владаочевом кругу, добијали су уносне послове и све су дубље улазили у специфичан заштитничко-зависнички однос са кнезом.²⁷ Доспевши у „кнежеву свиту“ искусили су последице блиских веза са владаром, од којих нису били поштеђени њихови породични и приватни животи. У женидбу Стојана Симића Стеваном из Смедерева били су уплетени кнежеви прсти, а кумство његовог старијег сина Милана на њиховом венчању потврдило је повезаност Симића са Обреновићима.²⁸ У овом браку рођени су Михаило, Сима, Манасија, Бисенија, Босиљка и Ђорђе. Син Михаило преминуо је годину дана после

²⁶ Михајло Гавриловић, *Кнез Милош и његово доба (1821–1826)*, II, Београд 1909 (фототипско издање), 451. О феномену односа *пречана и шумадинаца* у историји Кнежевине: Петар В. Крстић, *Пречани и Шумадинци: Теодор Павловић и Српске народне новине (1838–1848)*, Београд – Нови сад 1996.

²⁷ Стојан Симић је постављен за надзорника дубравичке и рамске скеле, потом за кнеза у Левчу, био је члан кнежевe депутације у Истанбулу; Алекса Симић је био кнежев хазнадар (благајник) и конзул Београдске царинарнице који је обављао и обавештајне послове. Осим тога, изradio је и посебан превод Хатишерифа из 1829. Алекса Симић, *Сећања Алексе Симића на кнеза Милоша*, приредио Р. Љушић, Крагујевац: Каленић, 1997; Ана Столић, *Ђорђе Симић – последњи српски дипломата 19. века*, Београд: Историјски институт, Михаило Жикић фондација, 2003, 13–14; Мирјана Маринковић, *Турска канцеларија кнеза Милоша (1815–1839)*, Београд: Историјски институт, 1999, 30.

²⁸ Алекса Симић је желео да се ожени Савком, ћерком кнеза Милоша. Кнегиња Љубица је била против и млађи Симић оженио се Катарином. У овом браку рођени су Милан и Јелка. А. Столић, *Ђорђе Симић*, 14, 300.

рођења а Сима и кћи Манасија почетком педесетих година 19. века.

Почетак урушавања посебног односа господара иштићеника започео је крајем двадесетих година 19. века. Стојан Симић је заговарао увођење спахијског система у Србији и наступао је против кнеза Милоша. Тридесетих година био је један од водећих представника покрета који је настојао да путем Савета ограничи кнежеву власт и да се увођењем јединственог пореза и укидањем кулука олакшају обавезе народа. Иако су браћа Симић и даље обављала важне мисије и послове за кнеза, били су активни у покрету за доношење устава којим би се власт поделила између њега и Савета. У њиховој кући у Крушевцу организована је буна Милете Радојковића²⁹ против кнежеве аутократије 1835. године. Њен резултат био је доношење Сретењског устава. Иако су побуњеници добили кнежев опроштај, борба кнеза Милоша са уставобранитељском опозицијом настављена је наредних година. Стојан Симић је напустио Србију и из Букурешта је, а потом и из Београда, учествовао у даљем деловању опозиције. После доношења IV хатишерифа, познатијег као Турски устав, 1838. године, Симићи су заузели важна места у новом Савету и Влади. Одласком кнеза Милоша из Србије, после краткотрајне владавине његових синова Милана и Михаила, на престо је ступио Александар Карађорђевић³⁰ 1842. године. Тиме је

²⁹ Милета Радојковић (Ђунис, 1778 – Јагодина, 1852), кнез Јагодинске нахије, вођа буне против кнеза Милоша (Милетина буна), генерал, министар војни.

³⁰ Александар Карађорђевић (Топола, 1806 – Темишвар, 1885), кнез Србије (1842–1858), син Карађорђа Петровића, ступио је на престо уз подршку уставобранитеља. Подржао је реформе државног апарата и војске, оснивање националних институција и доношење важних закона (Грађански и Казнени).

завршено једно раздобље у политичком деловању браће Симић. У уставобранитељском режиму заузимали су највише позиције у држави. Стојан је неко време био председник Савета, Алекса кнежев представник. Браћа су доста времена проводила и на имањима у Влашкој, али су пратила дешавања у земљи и нарастајуће нерасположење саветника према кнезу Александру. Стојан Симић је изненада преминуо 1852. године. Алекса се, иако није био међу вођама опозиције против кнеза, повукао из државне службе после Светоандрејске скупштине 1858. године и повратка Милоша Обреновића на власт. Живео је на добрима у Влашкој. Умро је у Београду 1872. године.

Симићи су свој иметак стицали током тридесетих и четрдесетих година 19. века. После присаједињења шест нахија Кнежевине Србији, 1833. године преселили су се у Крушевац јер су од кнеза Милоша добили на поклон имања браће Вренечевић.³¹ Ускоро су се укључили у трговину сољу у Влашкој и постали кнежеви ортаци. У земљи су имали развијене трговачке везе а до неопходног новца за послове су долазили, као представници привилегованог друштвеног слоја, задуживањем код државне благајне. Куповали су непокретности у Србији и Влашкој, узимали земљу под аренду и закупљивали руднике соли. У Београду су поседовали куће, кафане и плацеве на још увек недовољно атрактивном Врачару. Кућа, која је касније постала двор Карађорђевића и

³¹ Реч је о спорној имовини, коју Ђорђе Симић помиње и у овом рукопису, јер су наследници Вренечевића деценијама касније пред судовима тражили да буду исплаћени. Браћа Вренечевић били су муслимани који су се нашли пред судом у Београду због отмице две Српкиње из села Мозгова. Обреновић је овај догађај искористио да побуни Крушевачку нахију. Кнез је њихову имовину откупио новцем из државне касе, поконио је Симићима а потом им је одузео. Кнез Михаило ју је једним делом вратио.

Обреновића, изграђена је између 1835. и 1837. године у класицистичком и еклектичком стилу, посебно цењеном међу београдском елитом. Познато је да су је Симићи, исплаћујући дуг, уступили држави крајем 1843. године. У нову кућу, изграђену преко пута двора и једну од најлепших у Београду, усељили су се 1847. године. Живели су у Крушевцу, Београду и у Влашкој, где су са породицама на имању у Ђурђеву проводили лета. Породичну традицију су неговали даривањем црквама и улагањем у обнову манастира Наупара код Крушевца.³² Породице Стојана и Алексе су живеле заједно, према спољном свету наступале су јединствено а и имовина им је била заједничка до изненадне смрти Стојана Симића. Када је подељена, и даље су поседовали значајна новчана средства и непокретну имовину.³³ Богатство Симићевих било је довољно велико да њиховој деци пружи удобност и осећање сигурности. Стечено захваљујући умешности, одређеним знањима, али и беспштедној борби за уносне послове, положаје и место у кнежевом окружењу, оно је требало да послужи њиховим потомцима као основа за самопоуздање које се стиче образовањем и школовањем. Велике наде Катарина и Алекса Симић полагали су у сина јединца Милана³⁴, потоњег управника Народног позоришта у Београду.

³² Ђорђе Симић, *Дневник мој*, I, Одељење посебних фондова Народне библиотеке Србије. P 213 – I; А. Столић, *Ђорђе Симић*, 38, 40.

³³ Алекса Симић је, према плаћеном порезу у току Митровског полугодишта 1852/3. био други на списку од 187 државних чиновника чија је имовина опорезована и она је вредела 13.800 дуката. Одмах иза њега била је Стевана, удовица Стојана Симића, са имањем процењеним на 9.438 дуката. Бранко Перуничкић, *Ујрава вароши Београда 1820–1912*, Београд: Музеј града Београда, 1970, 266, 270; А. Столић, *Ђорђе Симић*, 40.

³⁴ Милан Симић (1827 – 1880), студирао је права у Паризу, завршио је студије филозофије у Пешти. Био је члан *Друштва српске словесности*, преводио је са немачког и француског језика.

**ПРОПАСТ
ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋА**

Ноћу, између 28. и 29. маја 1903. године, одиграла се у краљевском двору у Београду једна ужасна трагедија. Једна томила официера разних родова оружја, под вођством пуковника А.[лександра] Машина¹⁰⁷ и потпуковника П.[етра] Мишића¹⁰⁸, продрла је у двор, око једног часа по ноћи, и убила је на најсвирепији начин последње Обреновића краља Александра I¹⁰⁹ и његову жену краљицу Драгу¹¹⁰ и њихова мртва тела издацила је кроз прозор у башњу на углед војницима, који су под командом других официера-завереника били околили краљевски двор и очекивали на свршетак драме, која се у њему имала одиграти.

Смрт краља Александра несјало је последње изданка династије Обреновића, која је, са једним крајњим прекидом од 16 година (1842–1858) владала у Србији од 1815. до 1903. године, дакле 72 године, и која је неоспорно имала за Србију и српски народ великих заслуга.

Какви су узроци довели до пројаси ову владалачку династију и је ли до ње баш морало доћи, то да објасне, биће задатак следећих редова.

Ђ. С. Симић

¹⁰⁷ Александар Машин (Београд, 1897 – Београд, 1910), пуковник Генералштаба војске Краљевине Србије, девер краљице Драге Обреновић (брат Светозара Машина, њеног првог мужа), најстарији официер војног крила завере у којој су убијени краљ Александар и краљица Драга Обреновић (Мајски преврат) 1903. године.

¹⁰⁸ Петар Мишић (Рајац, 1863 – Беч, 1921), генерал, професор на Војној академији и један од организатора Мајског преврата 1903. Председавао је судским већем на Солунском процесу, учествовао у пробоју Солунског фронта а у чин генерала унапређен је 1918. године.

¹⁰⁹ Александар Обреновић V (1876–1903), краљ Србије (1893–1903), син краља Милана и краљице Наталије.

¹¹⁰ Драга Обреновић (1866–1903), краљица Србије (1900–1903), рођена Луњевица, удовица инжењера Светозара Машина, дворска дама краљице Наталије.

I

Књаз Милош и Књаз Михаило (1858–1868)

Када је 12. децембра 1858. године велика Светоандрејска скупштина прогласила за лишеног престола књаза Александра Карађорђевића¹¹¹ и извикала за књаза Србије старог књаза Милоша Обреновића,¹¹² који се од 1839. године налазио у изгнаништву, цео народ српски са малим изузетком обрадовао се овој промени на престолу.

И заиста владавина књаза Александра, инаугурисана 1842. године, није одговорила очекивањима, која су њени творци у њу полагали. Неоспорно је та владавина осигурала српском народу кроз дуги низ година периоду мира и унутарњег организовања и привредног

¹¹¹ Александар Карађорђевић (Топола, 1806 – Темишвар, 1885), кнез Србије (1842–1858), син Карађорђа Петровића, ступио је на престо уз подршку уставобранитеља. Подржао је реформе државног апарата и војске, оснивање националних институција и доношење важних закона (Грађански и Казнителни).

¹¹² Милош Обреновић (Средња Добриња, 1783 – Београд, 1860), кнез (1815–1839, 1858–1860), вођа Другог српског устанка 1815, наследни кнез и оснивач династије Обреновић (берат из 1830). Током његове прве владавине Србија стекла статус вазално-трибутарне државе у Османском царству.

унапређења; неоспорно је она својим држањем према Мађарској буни од 1848/9. године¹¹³ уздигла и међународни значај Србије, заузимањем за своје сународнике у Угарској противу обести мађарских; неоспорно је тако исто да је она својим држањем за време Кримског рата¹¹⁴ отклонила од Србије опасност аустријске окупације. Али и поред тих својих заслуга владавина књаза Александра није могла ни умела ухватити у народу српском дубокога корена и осигурати трајност престола Карађорђевој династији. Томе има више узрока.

У унутарњој политици та је владавина имала карактер поштеног и просвећеног бирократизма, али је била сасвим напустила систем договарања са народом, каква је био завео стари књаз Милош познатим његовим скупштинама, и само један једини пут, под притиском јавнога мњења и спољних прилика, сазвала је 1848. год. [ине] Народну скупштину у Крагујевцу.¹¹⁵ Ово напуштање старих традиција изазвало је у српском народу,

¹¹³ „Мађарска buna“ или Револуција у Мађарској – део револуционарних збивања у Европи 1848/9. године. Револуционарна власт није, међутим, признала националне тежње Срба, Хрвата, Словака, Румуна на територији Мађарске, што је довело до низа побуна немађарских народа и њиховог везивања за Аустрију. У помоћ Србима у јужној Угарској из Кнежевине Србије послате су добровољачке чете које је предводио Стеван Книћанин; Стеван Петровић Книћанин (Кнић, 1807 – Београд, 1855), политичар, војвода. Присталица уставобранитеља, члан Савета, заповедник добровољачких чета које су притекле у помоћ Србима у Војводини 1848.

¹¹⁴ Кримски рат (1853–1856) – рат између Русије и алијансе коју је предводила Велика Британија удружена са Француском, Османским царством и Краљевином Сардиније (Пијемонт) око правласти на Балкану, Дарданелима и Блиском истоку. Кнежевина Србија је била неутрална у овом сукобу, што јој је донело период стабилности и јачања самосталности.

¹¹⁵ За време владавине кнеза Александра Карађорђевића Народна скупштина се састала пет пута. Најзначајније одлуке донете су на Петровској у Крагујевцу 1848. и Светоандрејској скупштини у Београду 1858. године.

навикнутом на договоре са својим владоцем, јако незадовољство, које се још повећало када су се 1848. године повраћали у Србију са запада многи млади људи, који су се у разним европским центрима запојили слободоумним идејама, које су нашле свог очитог израза у париској, берлинској и бечкој револуцији. Ти млади људи незадовољни бирократским системом, који су по свому повратку у Србију затекли, почели су међу млађим нараштајем ширити незадовољство са тим стањем и захтевати слободоумне реформе, у духу Револуције од 1848. године, а тим реформама опет противили су се и књаз Александар и његови саветници, сматрајући их као преране за Србију.

Упоредо са овим унутарњим реформама тражили су ти млади људи и јаче акцентовање спољне политике српске у националном духу, како ју је некада водио књаз Милош. Том њиховом захтеву, који је налазио одзива и код појединих старијих државника, има се приписати активно учешће Србије у Мађарској буни, као и одсечно држање српске владе према аустријским плановима да окупира Србију приликом Кримскога рата.¹¹⁶ Али, овим

¹¹⁶ „У оба ова случаја играли су видну улогу мој отац и мој стриц. У 1848. години мој се отац, услед неких несугласица са његовим политичким пријатељима, био повукао у пензију, као председник Државног савета, а као пензионар је живо инспирисао струју противу Мађара и побудио свог суседа и пријатеља војводу Стевана Книћанина да се стави на чело добровољаца, који су са знањем и са помоћу српске владе имали да помажу српској браћи у Војводини противу Мађара. Он је био и званични посредник између српске владе и патријарха Рајачића и Народног одбора. А за време Кримскога рата, мој стриц Алекса био је попечитељ иностраних дела [Алекса Симић (Бољевци, 1800 – Београд, 1872), политичар, трговац, стриц Ђорђе Симића. Алекса Симић је био кнежев заступник и министар иностраних дела од 1853. до 1955 – Прим. прир.] и као такав је заузео енергично држање према Аустрији, када је она почела на српским границама купити војску, да окупира Србију,

последњим актом као да је владавина књаза Александра исцрпла сву своју енергију, јер је она после Кримског рата и Париског конгреса од 1856. године, који је истргао Србију испод искључивог протектората руског, и ставио је под протекцију свију европских сила, почела све више и више потпадати и подавати се упливу Аустрије и њеног консула у Београду Теје Радосављевића.¹¹⁷ А тај аустријски уплив боо је у очи и вређао осетљивост српског народа и његових државника, навикнутих на самостално и често пута круто држање књаза Милоша.

Поред ових узрока од општег карактера, било их је и личних, који су потенцирали незадовољство противу тзв. врачарске владавине¹¹⁸. Књаз Александар био је *au fond*¹¹⁹ добар и поштен човек, али слаба карактера и напрасите нарави. Он је увек морао да стоји под нечијим упливом: своје жене књегиње Персиде¹²⁰, њених рођака Ненадовића¹²¹, појединих државника или чак и

тобож у намери, да је уздржи од њеног учешћа у рату против Турске и у корист Русије. Тим својим држањем он је осујетио те намере аустријске и тиме отклонио од Србије велику несрећу.“ [Симић преувеличава улогу свог стрица, који је у ствари лавирао између кнеза и Илије Гарашанина. – Прим. прир.]

¹¹⁷ Теодор Теја Радосављевић, пуковник, конзул Аустрије у Кнежевини Србији (1850–1859) имао је велики политички утицај на кнеза Александра Карађорђевића.

¹¹⁸ Врачарска владавина – период привремене владе уставобранитеља на чијем челу је био Аврам Петронијевић, а Тома Вучић Перишић „предводник народа“; назив потиче од војног логора на Врачару одакле је Вучић управљао догађајима (септембар–октобар 1842) пре избора кнеза Александра Карађорђевића.

¹¹⁹ У суштини, у основи (франц.).

¹²⁰ Персида Карађорђевић (Бранковина, 1813 – Беч, 1873), кћи војводе Јеврема Ненадовића, кнегиња (1842–1858), супруга кнеза Александра Карађорђевића.

¹²¹ Ненадовићи – породица из Ваљевске нахије. Алекса Ненадовић био је обор кнез Тамнавске и Посавске кнежевине, учесник Кочине крајине;

страних представника. А са својом напраситом нарави он је чешће долазио у сукоб са својим саветницима или чак и са својим млађима.¹²² Ова његова зависност од родбине, која је често злоупотребљавала свој уплив, као и ова напраситост његова карактера отуђивала му је све више и више његове старе пријатеље, који су га на престо довели и нагонила га да се окружује људима другог реда, већином Србима из Аустрије, који су раније прешли у Србију, ступили у српску службу и доспели до високих положаја.¹²³ Почетком педесетих година није већ било у животу свију оних људи који су 1839. и 1842. године оборили династију Обреновића и довели на престо Карађорђевог сина. Стојан Симић¹²⁴ и Аврам Петронијевић¹²⁵ умрли су почетком 1852. године, војвода Вучић-Перишић¹²⁶, иако још у животу, био је већ

његов брат Јаков Ненадовић, војвода и први министар унутрашњих дела; Матија Ненадовић, Јаковљев син, војвода и протојереј, први председник Правитељствујушћег совјета.

¹²² „Прича се да је једном у љутини траго сабљу на војводу Книћанина, када му је овај говорио нешто што му није било пријатно, на шта је Книћанин опет потегао свој пиштољ и узвикнуо: 'Удри, биће бар две хуље на свету мање.' У другој једној прилици, у љутњи на једног свој момка, бацио се на њега неким оштрим оруђем и избио му око.“

¹²³ „Такви људи су били: Стеван Марковић, доцније попечитељ; Алекса Јанковић, помоћник попечитеља и доцније и сам попечитељ; Тимотије Кнежевић, помоћник попечитеља, Атанасије Николић, то исто, и многи други. Сви су били вредни и способни људи, али као Срби-пречани нису никад могли потпуно ухватити корен у шумадијском српском народу.“

¹²⁴ Стојан Симић (Бољевци, 1797 – Београд, 1852), политичар, трговац, отац Ђорђа Симића.

¹²⁵ Аврам Петронијевић (Текија, 1791 – Истанбул, 1852), политичар, један од уставобранитељских првака, кнежев представник и министар спољних послова (1842–1843. и 1844–1852).

¹²⁶ Тома Вучић-Перишић (Барич, 1788 – Београд, 1859), политичар, предводио је дуну против кнеза Милоша Обреновића 1842, која је по њему добила назив Вучићева буна. Један од стубова уставобранитељског

окренуо леђа књазу Александру и почео да му са својим вернима прави опозицију; војвода Книћанин повукао се болестан и разочаран у Крагујевац да тамо 185[5]. године умре;¹²⁷ а остали њихови другови и пријатељи: Алекса Симић, Тенка Стефановић¹²⁸, Павле Станишић¹²⁹, Паун Јанковић Баћа¹³⁰ и други, држали су се или резервисано или непријатељски према књазу Александру и његовим новим саветницима.

Није зато чудо што је владавина књаза Александра губила све више и више корена у народу и што су опомене на Обреновиће постајале све живље и живље. Стари су се радо сећали књаза Милоша, под чијом су самовољом истина често и сами трпели, али са киме су заједно текли сваког дана све нове тековине и уздизали углед Србије; а млади гледали су у Милошевом сину, књазу Михаилу¹³¹, идеал владоца, какав Србији треба. Све се више и више ширила у маси народа мисао да се не може више са књазом Александром, који је Србију понизио на ступањ аустријске провинције, и да треба

режима. После повратака Обреновића у Србију, умро насилном смрћу, са знањем кнеза Милоша.

¹²⁷ Симић је изоставио последњу цифру у години Книћанинове смрти, вероватно у намери да је накнадно провери и унесе, што је пропустио да учини. Такође погрешно наводи Крагујевац као место његове смрти, јер је Книћанин преминуо у Београду 1855. године.

¹²⁸ Стефан Стефановић Тенка (Доњи Милановац, 1775 – Београд, 1865), политичар, организатор завере за уклањање кнеза Александра Карађорђевића са престола (Тенкина завера) 1857.

¹²⁹ Павле Станишић (Смедерево, 1802 – Београд, 1863), пуковник, политичар, учесник Тенкине завере.

¹³⁰ Паун Јанковић Баћа (Коњска, 1808 – Смедерево, 1865), политичар, русофил, учесник Тенкине завере, оснивач Смедеревског читалишта, председник Друштва српске словесности.

¹³¹ Михаило Обреновић III (Крагујевац, 1823 – Београд, 1868), кнез Србије (1839–1842, 1860–1868), син кнеза Милоша Обреновића, про-свећени апсолутиста.

опет довести на престо Обреновиће, као представнике самосталности Србије и носиоце идеје свесрпског ослобођења и уједињења.

Ова жеља за променом довела је у 1857. години чак до једне срамне завере противу књаза Александра, у којој су узели учешћа његови доглавници и саветници: Тенка Стевановић, председник Држ.[авног] савета, Павле Станишић и Цветко Рајовић¹³², саветници, Раја Дамњановић¹³³, помоћник попечитељства и још неки виши чиновници. Завера је била управљена противу живота књажева и завереници су зато морали бити строго кажњени доживотним заточењем у Гургусовачкој кули¹³⁴. Али, иако је ова завера морала код свију поштених и разумних људи наићи на строгу осуду, ипак је суров начин поступања према завереницима, приликом њиховог транспортовања из Београда у место њиховог заточења, као и за време њиховог бављења у томе месту,¹³⁵ произвела у јавном мишљењу реакцију у

¹³² Цветко Рајовић (Требиње, 1793 – Београд, 1873), политичар, учесник Катанске буне (1844) и Тенкине завере против кнеза Александра Карађорђевића. По повратку Обреновића кнежев представник и мистар спољних послова.

¹³³ Раја Дамњановић (Синошевић, 1811 – Књажевац/Гургусовац, 1858), политичар, управник Београдске вароши, учесник Тенкине завере 1857.

¹³⁴ Подигнута је на месту турских шанчева изнад Књажевца као војни објект 1844. али је одмах постала тамница за политичке осуђенике. Срушена је 1859. а обновљена после српско-турских ратова 1876–1878.

¹³⁵ „Услед овог суровог поступања Раја Дамњановић је и умро у Гургусовачкој кули. Смрт Рајина вешто је затим експлоатисана противу књаза и изазвала је расцеп између њега и мајора Мише Анастасијевића, таста Рајиног. Од тога тренутка почео је мајор Миша Анастасијевић радити противу књаза Александра, а у корист свога другог зета, Ђоке Карађорђевића. Својим новцем је мајор Миша много допринео збачењу књаза Александра.“ [Миша Анастасијевић (Пореч, 1803 – Букурешт, 1883), мајор, трговац, добротвор. Његова кћи Сара била је удата за Ђорђа Карађорђевића (1827–1884), унука Карађорђевог, сина Алексе

њихову корист и доцније довела до изашиљања у Србију портиног комесара Едем-паше,¹³⁶ који је имао за задатак да извиди спор књажев са његовим саветницима, с позивом на један члан Устава од 1839. године, по коме књаз није имао право сам судити саветницима, него их је имао предати на суђење сувереном двору. Резултат ове мисије Едем-пашине био је тај да је књаз морао помиловати осуђене саветнике и пустити их ван Србије, у чему је народ опет видео понижење Србије мешањем Турске у њене унутарње ствари.

Сви ови подројани узроци, као и други које ће вероватно забележити историја владавине књаза Александра, допринели су да је 1858. године та владавина била већ осуђена на пропаст. То су увиђали и сами активни попечитељи, на челу којих се налазио Илија Гарашанин,¹³⁷ и само су гледали на који начин да се изведе промена на престолу Србије а да не изазове унутарњу борбу и међународне заплете. Али, докле су и старији и млађи били сагласни у томе да је владавина књаза Александра више немогућна, дотле су се они међу собом разликовали у мишљењу, киме она треба да се замени. Млађи су желели да на престо доведу књаза Михаила, које је

Карађорђевића и Марије Трокин, који је био потпуковник и ађутант кнеза Александра. – Прим. прир.]

¹³⁶ „У марту 1858. године.“ [Реч је о мисији Ибрахима Етем-паше, последњој непосредној интервенцији Порте у Србији поводом решавања односа између кнеза и Државног савета. Осуђени у Тенкиној завери су помиловани а пензионисани саветници враћени у Савет; Ибрахим Етем-паша (1819–1893), турски државник грчког порекла, велики везир 1877–1878. – Прим. прир.]

¹³⁷ Илија Гарашанин (Гараша, 1812 – Гроцка, 1874), државник, политичар, уставобранитељски првак, опозиционар кнезу Милошу и кнезу Михаилу, аутор *Начерџанија*, спољнополитичког програма Србије (1844) и Полицијског законика (1852). За време владавине кнеза Михаила био је председник владе и министар иностраних дела.

бавећи се дуго у иностранству и живећи у културним државама давао гаранције да ће Србију повести путем модерне културе и националног уједињења. Али, када је књаз Михаило, сондиран у томе правцу, изјавио да никако не жели враћати се у Србију „мимо његовога Бабе, коме и тако због његове велике старости остаје још мало година живота“, тада су се и млађи сагласили, да треба вратити старога књаза Милоша, те преко њега доћи до књаза Михаила. Међу старијим противницима књаза Александра било је опет две групе људи: једни, стари приврженици Обреновића, на челу којих се налазио Стевча Михаиловић¹³⁸, желели су просто и јасно повратак књаза Милоша; други, као Гарашанин, Вучић, Миша Атанасијевић желели су промену на престолу из сасвим других разлога. Војвода Вучић није могао опростити књазу Александру што се овај извукао испод његовог туторства и потиснуо га у позадину; Илија Гарашанин заносио се, како тврде, мислима, да може он сâм постати књаз, а мајор Миша желео је да на престо доведе свога зета Ђоку Карађорђевића, синовца књаза Александра.¹³⁹ Али, иако руковођени различитим побудама, и стари и млади били су сагласни у томе да треба уклонити књаза Александра и радили су на томе споразумно.

¹³⁸ Стевча (Стефан) Михаиловић (Јагодина, 1804 – Београд, 1888), политичар, један од главних заговорника повратка Обреновића на Светогандрејској скупштини.

¹³⁹ „Колико је мајор Миша веровао у могућност и успех ове комбинације, најбоље доказује што је своју велику кућу на пијаци, коју је доцније поклонио држави, зидао и удешавао тако да она буде двор његовом зету када он постане књаз. Доцније, када су Обреновићи дошли у Србију и када је и Ђока Карађорђевић отишао из Србије, Миша је своју кућу преправио за школу и поклонио је „своме отечеству.“ [Реч је о згради Велике школе, данашњег Ректората БУ на Студентском тргу. – Прим. прир.]

Најбољи начин да се књаз Александар уклони без великих потреса и компликација, био је тај да се он уклони истим путем, којим је и изабран за књаза, преко Народне скупштине. И како Народна скупштина није од 1848. године више никако сазивана, и како се међутим десило много шта, што је изазвало потребу објашњења између књаза и народа, то је све живље и живље постајало тражење да се Скупштина сазове и да се на њој расправи спор књажев са Државним саветом, који је био изазвао интервенцију Портину, и реше и друга за земљу важна питања. Илија Гарашанин успео је убедити и самога књаза о потреби сазивања Скупштине, и она је и била сазвана на дан књажеве славе Св. Андрије Првозваног, 30. новембра 1858. године.

По тадашњем закону¹⁴⁰ Скупштина се састојала из двојаких посланика: изабраних и оних, који су по положају у њу улазили, као што су: окружни начелници, председници окружних судова и окружни протојереји. Скупштина је имала права да бира себи секретаре и изван посланичких кругова. Решења скупштинска вредела су само када их и Савет потврди.

Како је изборима руководио попечитељ унутрашњих дела Гарашанин, преко њему врло оданих окружних начелника, није чудо што су ти избори довели у Скупштину велики број противника књаза Александра и приврженика обреновићевских. У Београду је изабран мајор Миша, у Јагодини Стевча Михаиловић. Кад се Скупштина састала у великој књажевој пивари у Београду, Миша је изабран за председника, а Стевча за потпредседника Скупштине. Већ по самом том избору

¹⁴⁰ Закон о скупштини, која је до тада била установа обичајног права, донет је 28. октобра/9. новембра 1858. и важио је само за један сазив.

видело се да је расположење Скупштине противу књаза. А када је Скупштина за своје секретаре¹⁴¹ изабрала познате противнике књажеве: Михаила Барловца¹⁴², Јеврема Грујића¹⁴³, Милована Јанковића¹⁴⁴, тада већ није више ни за кога било сумње, да се Србија налази на прагу крупних историјских догађаја.

И заиста, неколико дана по састанку Скупштине изнесена је у њој од стране посланика оптужба противу књаза Александра. У тој оптужби су у више тачака изложене све погрешке и незаконитости, које је књаз за време своје 16-годишње владавине починио, и од којих су као најкрупније обележене, што књаз за све то време није, по старом обичају, сазивао Народну скупштину и с њоме се о народним пословима договарао и што је понизио земљу допустивши да се Porta умеша у његов спор са Државним саветом и да пошаље у Србију свога комесара у лицу Едем-паше. Та оптужба, чија ће се тачна садржина наћи у актима Светоандрејске скупштине у *Српским новинама* онога времена, свршавала се осудом владавине књаза Александра и позивом књаза да даде оставку на књажевско достојанство.

¹⁴¹ Секретари на Скупштини били су Јеврем Грујић, Милован Јанковић и Јован Илић.

¹⁴² Михаило Барловац (Барлово, 1822 – Београд, 1892), политичар и трговац, посланик Београда на Светоандрејској скупштини а потом двоуправитељ, ађутант кнеза Милоша Обреновића и управник Вароши београдске.

¹⁴³ Јеврем Грујић (Даросава, 1826 – Београд, 1895), правник, политичар, дипломата. Важио је за идејног вођу светоандрејских либерала, председник Уједињене омладине српске 1867. Аутор је нацрта Закона о Народној скупштини који је поднет на Светоандрејској скупштини. Био је министар унутрашњих дела и посланик Србије у Истанбулу, Лондону и Паризу.

¹⁴⁴ Милован Јанковић (Влашка код Младеновца, 1828 – Београд, 1899), политичар, професор економије, један од оснивача Либералне странке.

Та оптужба је под упливом Мише, Стевче и Гарашанина, примљена, колико се опомињем, у Скупштини једногласно, дакле и од самих државних чиновника који су у Скупштини седели, а упућена је била књазу да на њу одговори или по њој поступи. Па кад он није до 12. децембра – Св. Спиридона – учинио,¹⁴⁵ то је тог дана Народна скупштина донела решење: да се књаз Александар лиши престола и да се за књаза Србије врати стари књаз Милош, са правом наследства, које је по султановим бератима имао.

Овакво решење скупштинско није било по вољи свима факторима који су дотад радили на збачењу књаза Александра. Ни Вучић, ни Миша, ни Гарашанин нису били задовољни повраћајем на престо књаза Милоша, јер је то кварило њихове планове и изигравало њихове амбиције. Вучић и Гарашанин имали су поред тога још и разлоге бојати се да ће књаз Милош, чију су осветљиву нарав добро познавали, хтети кад у Србију дође осветити им се, што су били његови противници и отерали га у друштву са другима 1839. године. Зато је Вучић, као председник Савета, у друштву са осталим саветницима, међу којима је било и приврженика књажевих, покушавао да одласком у Скупштину осујети њено решење о позивању на престо књаза Милоша, указивањем на отпор, који би његов повратак нашао код сизереног турског и код протекторског руског двора. У овоме га је помагао

¹⁴⁵ „Да је књаз Александар имао више енергије, он би одмах силом растерао овако револуционарну скупштину и спасао свој престо. Али, као што обично у оваквим приликама бива, и он се збунио, поплашио и, по савету Гарашаниновом, ноћу између 11. и 12. децембра, отишао у град турскоме паши, као представнику сизереновом, и ставио се под његову заштиту. Овај поступак његов, кад се ујутро 12. децембра за њ' чуло, отуђио му је и остатак симпатија, које је још могао имати у скупштинским круговима, и изазвао решење о његовом збачењу.“

и председник Скупштине мајор Миша, који се видео изигран у својим плановима. Али, у томе тренутку фактички господари ситуације били су већ обреновићевци, са Стевчом Михаиловићем на челу, и покушај Вучићев и Мишин није имао успеха.

Исто тако је пропао покушај саветника Ранка Матејића¹⁴⁶ и Мајсторовића¹⁴⁷ да помоћу војске врате из града и васпоставе на престо књаза Александра. Београђани су се већ били ставили на страну Скупштине, начинили по Београду барикаде, спрам Касарне и спрам града, и кад су се поменути саветници кренули са једним одредом војске у град да отуда изведу књаза Александра, Београђани су их зауставили, разоружали и вратили у Касарну натраг. Све је било узалуд, династија Карађорђевића била је потиснута за дуго низ година са престола и Обреновићи су опет били господари Србије.

Рекао сам напред да је повраћај књаза Милоша на престо српски поздрављен с радошћу од скоро целог народа српског. Нема сумње да је било повише људи, који се томе повратку нису радовали. Њима су нарочито припадали они људи, који су у своје време били политички противници Обреновића и допринели њиховом удаљењу из Србије, као и они који су за време шеснаестогодишње владавине књаза Александра дошли до високих положаја у чиновничкој јерархији или у војсци, па су се морали бојати за те своје положаје. Али број тих људи ишчезавао је према огромној маси сеоског народа, у коме је била још врло жива традиција Обреновића, а

¹⁴⁶ Ранко Матејић, Јасенички капетан, син кнеза Матеје Јовичића, помоћник начелника Округа крагујевачког, карађорђевићевац.

¹⁴⁷ Антоније Мајсторовић (? – 1866), члан Државног савета за време кнеза Александра Карађорђевића, касније један од организатора завере против кнеза Михаила (Мајсторовићева завере) 1863. године.

нарочито старога књаза Милоша који се боље него ико умео са простим светом опходити. Па зато се и може рећи да је радост због његовог повратка на српски престо била огромна.

О тој радости ја могу да говорим као очевидац. Мени је тада била шеснаеста година и тек сам те јесени, по свршеној гимназији, био ступио у прву годину Лицеја, тада највише школе у Србији. И у Лицеју и у Војној академији ја сам имао много добрих другова и пријатеља, који су имали додира са грађанством и са самим скупштинарима, те сам од њих могао сазнавати право расположење народа. А налазећи се са кућом спрам књажевог двора, који је некада припадао моме оцу и стрицу,¹⁴⁸ и у близини књажеве пиваре¹⁴⁹, у којој су се одржавали ови судбоносни догађаји, ја сам мојим очима гледао радост и одушевљење народа, када је кроз прозор скупштинске дворане објављено збачење књаза Александра и проглашење књаза Милоша за књаза Србије.¹⁵⁰

¹⁴⁸ „У тој сам се кући, која данас више не постоји, и ја родио 16. фебруара 1843. године. Доцније, када је књаз Александар [Карађорђевић] за књаза изабран и када му је требало дати пристојан стан, мој отац и стриц продали су ту кућу Правитељству. У њој су становали сви српски књажеви и краљеви све до убиства краља Александра [Обреновића, 1903], 1904. године она је порушена и наместо ње подигнута башта.“ [Симићи су кућом познатом као Конак исплатили дуг држави. Нову кућу, коју су подигли преко пута, Ђорђе Симић је касније продао Руском посланству. Конак је срушен 1904. – Прим. прир.]

¹⁴⁹ Пивара је била уписана као власништво кнегиње Љубице Обреновић 1840/41. и налазила се у Савамали, на углу данашњих улица Балканске и Адмирала Гепрата.

¹⁵⁰ „У овим манифестацијама радости нарочито се одликовао мој старији друг Драгомир Рајовић, син Цветка Рајовића, бив. [шег] саветника, који је због завере противу књаза Александра био осуђен на заточење, те је затим помилован. Цветко Рајовић био је познат као стари обреновићевац, те је стога била сасвим појмљива, иако претерана, радост његовог сина, али утолико је мање разумљиво било у 1903. години учешће